

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Právo na vzdělání

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2012

Autor: Klára Přenosilová

5. ročník SVOČ

Konzultant: JUDr. Monika Bayerová, Ph.D.

Úvod

Právo na vzdělání se po druhé světové válce stalo součástí mnohých významných celosvětových i regionálních lidsko-právních úmluv. Tato práce se zabývá právem na vzdělání především v rámci evropského standardu lidských práv, jehož fundamentem je dokument Rady Evropy Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod (dále jen „Evropská úmluva“) a k jehož rozvoji přispívá bohatá judikatura štrasburského Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „Soud“). Tato práce je rozdělena do tří částí. V první se autorka věnuje právu na vzdělání formulovanému v čl. 1 prvního dodatkového Protokolu Evropské úmluvy. V tomto dokumentu je právo na vzdělání upraveno „pouhými“ dvěma větami. Obě věty jsou postupně podrobně rozebrány a jednotlivým slovům je přiřazen - především na základě judikatury Soudu - jejich význam. V druhé části práce se autorka zaměří na rozsudek Soudu v kauze D. H. proti České republice, který překvapil značnou část odborné veřejnosti. V této kauze se stěžovatelé domáhali, aby Soud uznal porušení jejich práva na vzdělání v souvislosti s porušením zákazu diskriminace (čl. 14 Evropské úmluvy). V závěrečné části je konfrontován český zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších zákonů, tzv. nový školský zákon, s textem Evropské úmluvy a výše zmíněným rozsudkem Soudu.

1. Zakotvení práva na vzdělání v mezinárodních dokumentech

Právo na vzdělání se po druhé světové válce stalo součástí mnohých universálních i regionálních lidsko-právních smluv mezinárodního práva, včetně Všeobecné deklarace lidských práv (dále jen „Deklarace“), která byla „prvním komplexním dokumentem zabývajícím se problematikou lidskoprávní dimenze.“¹

Článek 26 Deklarace stanoví: „1. Každý má právo na vzdělání. Vzdělání necht' je bezplatné, alespoň v počátečních a základních stupních. Základní vzdělání je povinné. (...) 3. Rodiče mají přednostní právo volit druh vzdělání pro své děti.“ Ač je Deklarace povahy doporučující, má jakožto dokument schválený na úrovni OSN obrovský význam, který se

¹ LUKÁŠEK L. *Mezinárodní právo v komentovaných dokumentech*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, Vydavatel: Univerzita Karlova v Praze. s. 350 ISBN 978-80-246-1898-2

projevil v textech posléze přijatých mezinárodních lidsko-právních smluv i transferem některých ustanovení Deklarace do kategorie kogentních norem mezinárodního práva.²

Nejefektivnější ochranu práva na vzdělání v Evropě představuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva“) spolu se svými dodatkovými Protokoly. Právo na vzdělání zakotvuje čl. 2 Protokolu č. 1 Evropské úmluvy, který byl přijat dva roky po Evropské úmluvě: „Nikomus nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoli funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filosofickým přesvědčením.“

Dále Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, jenž byl spolu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech přijat pod silným vlivem již zmíněné Deklarace, v čl. 13 ods.1 stanoví: „Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého na vzdělání. (...) Ods. 2 „Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že se zřetelem na dosažení plného uskutečnění tohoto práva: a) základní vzdělání bude povinné a svobodně přístupné pro všechny; (...)“

Jako poslední uvedme Úmluvu o právech dítěte a její čl. 28, ods.1: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na vzdělání s cílem postupného uskutečňování tohoto práva a na základě rovných možností zejména: a) zavádějí pro všechny děti bezplatné a povinné základní vzdělání (...) c) přijímají opatření k podpoře pravidelné školní docházky a ke snížení počtu těch, kteří školu nedokončí.“

Zahrnutí práva na vzdělání do výše uvedených význačných mezinárodních smluv (a mnohých dalších) dokazuje význam toho práva i jeho pevné zakořenění ve skupině základních lidských práv.

2. Právo na vzdělání v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a svobod

Evropské úmluvě byla přijata r. 1950 dvanácti, resp. čtrnácti evropskými státy³ a v platnost vstoupila ratifikací desátého státu (smluvní strany) - Lucemburska - 3. září 1953, její

² LUKÁŠEK L. *Mezinárodní právo v komentovaných dokumentech*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, Vydavatel: Univerzita Karlova v Praze. s. 360- 362 ISBN 978-80-246-1898-2

první dodatkový Protokol byl přijat r. 1952 a vstoupil v platnost o dva roky později. Česká republika k Evropské úmluvě včetně jejího 1. dodatkovému Protokolu, který v čl. 2 zakotvuje právo na vzdělání, přistoupila 21. února r. 1991 a ratifikovala je 18. března 1992⁴.

Efektivní prosazování základních práv a svobod zaručených Evropskou úmluvou zajišťuje speciální právně- institucionální mechanismus. Jeho stěžejní modifikaci přinesl Protokol č. 11 Evropské úmluvy, jenž byl předložen smluvním stranám k podpisu r. 1994 a v platnost vstoupil 1. listopadu r. 1998. Protokol je zásadní dvěma aspekty. Jednak zřizuje Evropský soud pro lidská práva (dále jen „Soud“) jako stálý a samostatný orgán řešící stížnosti na porušení práv zaručených Evropskou úmluvou. Soud se řídí při rozhodování Evropskou úmluvou, jejími Protokoly a vlastním Jednacím řádem. Jeho rozsudky jsou v zásadě konečné a pro smluvní strany závazné. Zadruhé rozšiřuje okruh subjektů, které jsou způsobilé bez dalšího být účastníkem v řízení před soudem. Od vstupu v platnost se mohou domáhat svých práv přímo i jednotlivci, kteří podléhají *jurisdikci* členského státu.⁵

Ustanovení o právu na vzdělání v čl. 2 prvního Protokolu Evropské úmluvy sestává ze dvou vět. Každá zahrnuje po jednom právu, která navzájem spolu souvisí. První věta zaručuje právo na rovný přístup ke vzdělání, druhá právo rodičů na respektování jejich náboženského a filosofického přesvědčení při zajišťování výchovy a vzdělání vlastních dětí. Přičemž první právo je prvořadé. Práva na vzdělání se může domáhat dítě stejně tak jako jeho rodiče. Druhého práva na respektování se mohou domáhat pouze rodiče.

Zakotvení práva na vzdělání v Evropské úmluvě je příliš obecné a vyžaduje vlastní vnitrostátní úpravu smluvních stran Evropské úmluvy. Ipso facto rozsah práva na vzdělání může v různých zemích variovat a může být podmíněn stupni vývoje země. Ač jeho obsah může kolísat, vždy právo na vzdělání zahrnuje všechny stupně vzdělání: předškolní, základní,

³ 4. listopadu 1950 v Římě podepsali Evropskou úmluvu: Spojené království, Norsko, Švédsko, Německo, Belgie, Irsko, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Lucembursko, Holandsko, Turecko a Řecko a své podpisy pod úmluvu přidali 28. listopadu v Paříži. ČERNÁ D. *Standard lidských práv v Evropě*. Praha: Eva Rozková – IFEC, 2009. Vydavatel: Ediční středisko Právnické fakulty University Karlovy v Praze, 2009. s. 12-13 ISBN 978-80-87146-21-7

⁴ HUBÁLKOVÁ E. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika*. Vyd. 1. Praha: Linde, 2003. s. 9-13 ISBN 80-7201-417-X

⁵ ŠTURMA P. *Mezinárodní závazky v rámci kontrolních mechanismů v oblasti lidských práv: obecný přehled*. Vyd. 1. Praha: Vodnář, 1999, Vydavatel: Ediční středisko Právnické fakulty University Karlovy v Praze. s. 32 ISBN 80-85889-28-5

střední i vyšší. Smluvní strany při vnitrostátní právní úpravě práva na vzdělání musí dbát o to, aby nebyla dotčena podstata práva a aby nebyla porušena ani žádná jiná práva či svobody zaručené v Evropské úmluvě. V neposlední řadě by legislativa smluvních stran měla reflektovat požadavek vyplývající z chápání práva na vzdělání jakožto práva na rovný přístup ke vzdělání, a sice aby alespoň primární vzdělání bylo poskytováno státem. Jinak by hrozilo, že právo na vzdělání zůstane pouze iluzorní, zvláště pro ty, kteří nemají dostatečné finanční prostředky. Upření přístupu k primárnímu vzdělání by mělo tak dalekosáhlé následky pro vývoj jednotlivce a pro jeho možnost využívat další práva a svobody zakotvené v Evropské úmluvě v plné míře, že by to bylo v rozporu s předmětem a účelem celého systému Evropské úmluvy.⁶

2.1 Protokol č. 1, čl. 2, věta první

Evropská úmluva, na rozdíl od ostatních mezinárodních úmluv přiznávajících právo na vzdělání, vymezuje právo na vzdělání negativně: „Nikomu nesmí být odepřeno (...)“. Negativní formulace zdůrazňuje spíše právo na svobodu vzdělání než právo na vzdělání jako právo kulturní, vyžadující četná plnění od státu. Zvolená negativní formulace normy, má za následek méně ústavně zaručených povinností ze strany státu než formulace pozitivní (neimplikuje povinnost státu kupř. zajistit na své vlastní náklady nebo dotovat vzdělání určitého typu). Primárním účelem ustanovení je tudíž zajištění *rovného přístupu k existujícím vzdělávacím zařízením*,⁷ tj. využití prostředků vzdělání existujících v daném čase.⁸ Zároveň má právo jednotlivce dosáhnout oficiálního uznání úspěšného ukončení studia ze strany státu, jinak by výkon jeho práva byl neefektivní.⁹

⁶ VAN DIJK P. a kol. (eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 899 ISBN-10: 90-5095-616-5

⁷ Za odepření rovného přístupu k existujícím vzdělávacím zařízením nelze považovat opodstatněná regulace přístupu ke vzdělání jako kupř. podmínky přístupu, podmínky přijetí, upravená doba, po níž je možno studovat, školné apod. VAN DIJK P. a kol. (eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 897-898 ISBN-10: 90-5095-616-5

⁸ „to avail themselves of the means of instruction existing at a given time“ *Belgická jazyková věc* in VAN DIJK P. a kol. (eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 896 ISBN-10: 90-5095-616-5

⁹ VAN DIJK P. a kol. (eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 896 ISBN-10: 90-5095-616-5

Stávající znění věty první čl. 2 bylo smluvními stranami Evropské úmluvy přijato úmyslně¹⁰, a to z následujících důvodů: Při pouhém negativním znění může norma chránit pouze proti svévolnému odepírání práva na vzdělání. Tento přístup je považován za výhodný pro stát, neboť neukládá vládě přímo povinnost, aby podnikla pozitivní kroky k zabezpečení užívání lidského práva.¹¹ Ovšem i zde zůstává povinnost státu, aby podnikl pozitivní kroky k předcházení porušování práv a svobod člověka. Negativní ustanovení eliminuje očekávání jednotlivců, že disponují absolutním nárokem na vzdělání. Negativní ustanovení v sobě skýtá samozřejmě i jisté nevýhody. Hlavní nevýhodou je neexistence jakéhokoli ústavního nebo lidsko-právního ustanovení, jež by podpořilo ideu, že stát má povinnost poskytnout finanční podporu nebo jiná podpůrná opatření, jimiž by zajistil přístup ke vzdělání každému jednotlivci.¹² „Přesně taková pozitivní formulace práva (...) na vzdělání, která by uložila státu pozitivní povinnost zajistit přístup [ke vzdělání], může být považováno (...) za to, co činí právo [na vzdělání] úplným a chráněným lidským právem.“¹³

2.2 Protokol č. 1, čl. 2 věta druhá

Druhá věta čl. 2 druhého protokolu pokračuje uložením povinnosti státu a odvozeně i všem institucím a osobám zapojených do vzdělávacího procesu respektovat právo rodičů na zajišťování výchovy a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filosofickým přesvědčením. Tím zdůrazňuje roli rodičů při výchově a vzdělání svých dětí.¹⁴

¹⁰ COOMANS, A.P.M. *De internationale bescherming van het recht op onderwijs* (International protection of the right to property). Leiden: NJCM Boekerij, 1992. ISBN 9067500208 in VAN BANNING T.R.G. *The Human Right to Property*. Groningen: IntersentiaI, 2001. s. 143 SBN 90-5095-203-8

¹¹ VAN BANNING T.R.G. *The Human Right to Property*. Groningen: IntersentiaI, 2001. s. 143 SBN 90-5095-203-8

¹² Idem s. 143

¹³ VAN BANNING T.R.G. *The Human Right to Property*. Groningen: IntersentiaI, 2001. s. 192 SBN 90-5095-203-8

¹⁴ Na rozdíl od textu čl. 28 Úmluvy o právech dítěte zde není zmínka o úsilí státu, které by měl vyvinout, aby se snížil počet žáků, kteří školu nedokončí a aby podpořil pravidelnou školní docházku. Případné ustanovení Evropské úmluvy v podobném duchu by podpořilo legitimitu opatření státu, které by nutilo rodiče k zájmu o dostatečné vzdělání svých dětí i přes jejich původní převládající lhostejnost ke školní docházce svých dětí, popř. by takové ustanovení mohl uchopit Soud při své rozhodovací činnosti. Na potřebu nových vzdělávacích politik vzhledem k vysokému procentu negramotných, vysokému počtu odchodů ze škol a nízké školní docházce dětí romské národnosti upozorňuje v rámci Rady Evropy kupř. Doporučení Výboru ministrů přijaté 3. února 2000, které ovšem ze své podstaty není pro členské státy Rady Evropy závazné. *Doporučení č. R (2000) 4 Výboru ministrů členských států o vzdělávání romských/cikánských dětí v Evropě*

Ve větě druhé čl. 2 Protokolu narážíme na výrazy „respektovat“ a „zabezpečit“. Tyto výrazy nelze zaměňovat. „Prvnímu z těchto výrazů je možné přisoudit význam spíše pasivní“¹⁵. Pasivní povinnost „respektovat“ obsahuje pro smluvní stát zákaz zasahovat do práva rodičů na zajišťování výchovy a vzdělání ve shodě s jejich vlastními náboženským a filosofickým přesvědčením.

Nicméně Soud ve své judikatuře význam slova „respektovat“ posunul: V případě *Campbell a Cosans proti Velké Británii*¹⁶ řešil Soud tělesné tresty na skotských školách. Stěžovatelky (matky žáků navštěvující skotské školy) považovaly tělesné tresty vzhledem ke svému filosofickému přesvědčení za porušení svého rodičovského práva, tj. práva na respektování svého filosofického přesvědčení. Britská vláda namítala, že přijala politiku zaměřenou na odstranění tělesného trestání jako disciplinárního opatření na skotských školách¹⁷. Soud se při svém rozhodování odvolal na průběh vzniku čl. 2. Během koncipování čl. 2, bylo slovo „brát v úvahu“ nahrazeno slovem „respektovat“, které znamená více než „vzít na vědomí“ nebo „vzít v úvahu“. Z toho Soud vyvodil, že právo na respektování přesvědčení rodičů vedle primárního negativního závazku státu implikuje i určité *pozitivní* povinnosti státu¹⁸ a tudíž nemůže být politika vlády *směřující k odstranění* tělesného trestání sama o sobě dostačující ke splnění povinnosti státu respektovat právo rodičů. Velká Británie by svou povinnost splnila, kdyby např. sice zachovala tělesné tresty, ale zároveň vytvořila systém výjimek pro jednotlivé žáky a tím umožnila respektování přesvědčení rodičů odmítající tělesné tresty.

Další stěžejní vyjádření Soudu, které je hodno zde uvést, se týkalo kompetence státu při právní úpravě obsahu předávaných znalostí a informací ve vzdělávacích zařízeních. Soud uvedl, že je zaprvé plně *v kompetenci státu stanovovat si legitimní cíle a přiměřeně je promítat do výukových plánů*. Cílem může být ochrana svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání či boj proti onemocnění AIDS a snížení počtu nechtěných těhotenství.

¹⁵ BAYEROVA M., ZEZULOVA J. Zákaz diskriminace – článek 2 Úmluvy o právech dítěte, *Právo a rodina* 2001, roč. 3 č. 1. s. 3

¹⁶ *Campbell and Cosans proti Spojenému království* č. 7511/76; 7743/76 (1982) EHRR

¹⁷ Praxí, ne zákonným zákazem se mělo dospět k odstranění tělesného trestání. Zároveň se vycházelo vstříc rodičům, které tělesné tresty schvalovali.

¹⁸ Avšak nelze z práva rodičů vyvozovat takové pozitivní povinnost státu jako kupř. zřídit školu s určitým výukovým jazykem nebo povinnost uznat a dotovat náboženské soukromé školy

Účelem ustanovení druhé věty čl. 2 není zavázat státy organizovat vyučování v souladu s přesně vymezeným náboženským přesvědčením rodičů. Stát musí dále zajistit *bezzvadnost obsahu a způsobu šíření informací a poznatků* během vzdělávání a popř. *povolit soukromé vyučování či domácí vzdělávání*, které by vyhovovalo přesvědčení rodičů.

V případě *Leyla Sahin proti Turecku*¹⁹ vyvstala otázka, zdali bylo nedovolení studentce medicíny vykonat příslušné zkoušky, protože nosila muslimský šátek pro ženy, zásahem do práv zaručených Evropskou úmluvou.²⁰ Soud shledal, že nedošlo k zásahu, protože stěžovatelka věděla o zákazu nošení pokrývek hlavy na univerzitách předem a musila si uvědomovat reálné riziko nepřipuštění ke zkouškám. Univerzitní zákaz shledal Soud nejenom konformní s tureckou ústavou, která stanoví sekularizaci Turecka, ale uznal ji i jako přiměřený prostředek k dosažení legitimního cíle, tj. ochrany práv a svobod jiných a ochrany veřejného pořádku.

Soud uznal, že není nevyhnutelné, aby obsah některých školních předmětů přímo či nepřímo nezasahoval do sféry náboženské či filosofické. Proto v rámci celého programu veřejného vzdělávání musí stát zajistit respektování práva rodičů. Tzn., že musí zajistit, aby informace nebo znalosti byly šířeny *objektivním, kritickým a pluralitním způsobem*. Neakceptovatelný způsob šíření informací a znalostí je ten, jenž sleduje cíl indoktrinace a tím porušuje právo rodičů.²¹ Při rozhodování o tom zdali právo rodičů bylo porušeno, není rozhodující subjektivní hledisko rodičů, nýbrž výsledek přezkoumání způsobu šíření obsahu vzdělání pomocí objektivních (výše zmíněných) kritérií.

Konečně, v případě *Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen v. Dánsko*²² rodiče tvrdili, že zavedením povinné sexuální výchovy na státních základních školách, kterou jejich potomci navštěvují, stát nerespektuje jejich právo na vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením.²³ Soud jejich stížnost odmítl a vedle hlavního důvodu²⁴ uvedl,

¹⁹ *Leyla Sahin proti Turecku* č. 44774/98 (2005) EHRR

²⁰ tj. práva na vzdělání a práva na svobodu myšlení, svědomí a vyznání (čl. 2 prvního Protokolu a čl. 9 Evropské úmluvy)

²¹ *Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku* č. 5095/71 (1976) EHRR par. 53

²² *Idem*

²³ ČAPEK J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, II. část - Protokoly*. Vyd. 1. Praha: Linde 2010. s. 86n ISBN 978-80-7201-804-8

že „dánský stát umožňuje rodičům, kteří (...) si přejí vyjmout své děti z integrované sexuální výchovy, aby tak učinili. Tyto děti (...) mohou být vyslány do soukromých škol (...) nebo mohou být vyučovány samotnými rodiči.“²⁵

2.3 Pojmy filosofické a náboženské přesvědčení

Náboženské přesvědčení se jeví býti určitější a snadněji uchopitelný pojem nežli přesvědčení filosofické. Definici náboženského i filosofického přesvědčení přinesl Soud ve svých rozsudcích.

V cause *Campbell and Cosans*²⁶ podal Soud vysvětlení obecného pojmu přesvědčení a dále nastínil pojetí pojmu náboženského přesvědčení. Dle Soudu nelze považovat za *přesvědčení* pouhé názory a myšlenky, tak jako jsou tyto pojmy užívány v čl. 10 Evropské úmluvy²⁷. Nýbrž se přesvědčení podobá spíše víře, tak jak je tento pojen použit v čl. 9²⁸ a značí „stanoviska, jež dosahují jistého stupně přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a významnosti“²⁹.

Koncept *náboženského* přesvědčení Soud osvětlil v kauzách *Valsamis*³⁰ a *Efstratiou*³¹. V obou vystupovali Svědkové Jehovovi³². Soud Svědkům Jehovovým přiznal jak „(...) status

²⁴ Zavedení sexuální výuky do výukového plánu uznal Soud za opatření sledující legitimní cíl a za přiměřený prostředek, jak se k vytyčenému cíli dostat. Cílem Norska bylo zvýšení osvěty u mladých lidí v této oblasti a tím docílit snížení počtu nechtěných otěhotnění.

²⁵ ČAPEK J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, II. část - Protokoly*. Vyd. 1. Praha: Linde 2010. s. 89 ISBN 978-80-7201-804-8

²⁶ *Campbell and Cosans* proti Spojenému království č. 7511/76; 7743/76 (1982) EHRR

²⁷ „Svoboda projevu: 1 Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice. (...)“

²⁸ „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání: 1 Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů. (...)“

²⁹ „(...) views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance.” *Campbell and Cosans* proti Spojenému království č. 7511/76; 7743/76 (1982) EHRR para. 36

³⁰ *Valsamis proti Řecku* č. 21787/93

³¹ *Efstratiou proti Řecku* č. 24095/94

³² Svědkové Jehovovi je křesťanská náboženská skupina, jejíž členové odmítají službu se zbraní v ruce (pacifistické stanovisko), nezapojují se do politického života a jsou známí svou aktivní misionářskou činností. V České republice jsou registrovanou náboženskou společností.

„uznávaného náboženství“, tak i z toho plynoucí výhody, pokud jde o zachovávání náboženských pravidel.“³³ Tím přiznal stoupencům Svědků Jehovových právo na respektování jejich náboženského přesvědčení (zahrnující pacifistické stanovisko), podle čl. 2, věty druhé.

K pojmu *filosofické* přesvědčení Soud uvedl: „Při pohlížení na přesvědčení jako celek, včetně čl. 17, vyjádření „filosofické přesvědčení“ v současných souvislostech značí (...) taková přesvědčení, která jsou hodna úcty v „demokratické společnosti“ (...) a nejsou neslučitelná s lidskou důstojností; vedle toho nesmí být v konfliktu se základním právem dítěte na vzdělání, celému článku 2 vévodí jeho první věta“³⁴ Filosofické přesvědčení může představovat široké spektrum přesvědčení člověka, nicméně právo na vzdělání nemá být dítěti odepřeno z důvodů filosofického přesvědčení rodičů. Je žádoucí najít vždy řešení uspokojující jak představy rodičů tak zejména zachování práva dítěte. Pod pojem filosofické přesvědčení subsumoval Soud i stanoviska³⁵ matek, na základě nichž odmítaly tělesné tresty na skotských státních školách, kde se jejich děti vzdělávaly.³⁶

Pojmem náboženská a filosofická přesvědčení se Soud zabýval i v kauze *Belgická jazyková věc*³⁷. Ve svém rozsudku vyostřil hrany těchto pojmů, když odmítl, že by bylo akceptovatelné pod pojem náboženská či filosofická přesvědčení subsumovat i jazykové preference rodičů vzdělávaných dětí.³⁸ Toto rozšíření pojmů náboženské a filosofické přesvědčení by vedlo „k překroucení jejich běžného a obvyklého významu a k vykládání něčeho, co v Evropské úmluvě není.“³⁹

³³ „ (...) enjoy both the status of a “known religion” and the advantages flowing from that as regards observance.“ *Valsamis proti Řecku* č. 21787/93 par. 26

³⁴ VAN DIJK P. VAN HOOFF F. VNA RIJN A. ZWAAK L.(eds.) *Theory and practice of the european convnetion on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 906 ISBN-10: 90-5095-616-5

³⁵ Jejich stanoviska definoval jako stanoviska týkající se závažných a základních aspektů lidského života a chování (tělesné integrity a slušnost) a naplňující tak pojem filosofické přesvědčení.

³⁶ *Campbell and Cosans proti Spojenému království* č. 7511/76; 7743/76 (1982) EHRR par. 36

³⁷ *Věc týkající se určitých aspektů právní úpravy vyučovacího jazyka v Belgii proti Belgii* 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64

³⁸ BERGER V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*, Vyd. 1. české. Praha: IFEC, 2003. s. 533 ISBN 80-86412-23-7

³⁹ VAN DIJK P. VAN HOOFF F. VNA RIJN A. ZWAAK L.(eds.) *Theory and practice of the european convnetion on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 907 ISBN-10: 90-5095-616-5

Práva na výukový jazyk se lze domáhat pouze v souvislosti s větou první čl. 2 (tj. právem na vzdělání). Soud dovedl v téže kauze (*Belgická jazyková věc*⁴⁰) právo jednotlivce na vzdělání v národním jazyce nebo v jednom z národních jazyků. V kauze *Kypr proti Turecku*⁴¹ přiznal stěžovatelům právo pokračovat ve vzdělání v jazyce, ve kterém již absolvovali základní školu, Soud v tomto případě rozhodl po přihlédnutí k mimořádnému politicko- společenskému kontextu případu.

Závěrem zdůrazněme, že čl. 2 Protokolu č. 1 nestojí v rámci Evropské úmluvy izolovaně, nýbrž je nutné vykládat jej v souladu s dalšími ustanoveními Evropské úmluvy, zejména s čl. 8, 9 a 14. Článek 8 upravuje právo na respektování soukromého a rodinného života, článek 9 svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Článek č. 14 stanovující zákaz diskriminace je zvláštní povahy, neboť lze uplatnit pouze v návaznosti na jiné právo nebo jinou svobodu zaručenou Evropskou úmluvou. V souvislosti se stížnostmi u Soudu na porušení práva na vzdělání, se často setkáváme s provázaností těchto článků.⁴²

Pokud se stěžovatel obrací na soud s tím, že jeho základní právo bylo porušeno a to na základě diskriminace, musí nejdříve prokázat prolomení některého z garantovaných práv nebo některé z garantovaných svobod. Je to z důvodu, že obecné omezení práva nebo svobody se v zásadě Evropskou úmluvou nezakazuje. Omezující opatření je však nutno ospravedlnit legitimním cílem, přičemž mezi použitými prostředky a sledovaným cílem nesmí vzniknout nepřiměřený nepoměr. K porušení čl. 14 může dojít i v případě, že opatření (právní úprava) státu žádné právo ani žádnou svobodu zaručenou v jiném ustanovení Evropské úmluvy a jejích Protokolů neprolamuje, avšak svým dopadem je toto opatření diskriminační a tím neslučitelné s čl. 14⁴³. Na základě diskriminační povahy opatření se uznává porušení obou

⁴⁰ *Věc týkající se určitých aspektů právní úpravy vyučovacího jazyka v Belgii proti Belgii* 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 in VAN DIJK P. VAN HOOF F. VNA RIJN A. ZWAAK L.(eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. s. 899 ISBN-10: 90-5095-616-5

⁴¹ *Kypr proti Turecku* č. 25781/94 (2002) 35 EHRR para. 273-280

⁴² Ve výše zmíněném případě *Kypr proti Turecku* č. 25781/94 (2002) Soud rozhodl o porušení práva na vzdělání na základě interpretace čl. 2 ve světle čl. 8 Evropské úmluvy. Odloučení dítěte od rodiny, které by bylo nutné, aby dítě kyperských Řeků žijících v turecké části ostrova mohlo nadále vzdělávat v řečtině, by bylo v rozporu s ochranou rodinného života.

⁴³ „ (...) Article 14 (art. 14) (...) may play an important autonomous role by complementing the other normative provisions of the Convention and the Protocols: Article 14 (art. 14) safeguards individuals, placed in similar situations, from any discrimination in the enjoyment of the rights and freedoms set forth in those other

článků, jak čl. 14 tak i dalšího zaručující jiné právo nebo jinou svobodu, kterého se žalující domáhá.

3. Kauza D. H. proti České republice⁴⁴

3.1 Skutečnosti případu

Roku 2000 se na Soud obrátilo 18 českých státních občanů romské národnosti. Stěžovali si na porušení svého práva na vzdělání zaručeném čl. 2 prvního Protokolu a to v souvislosti s prolomením zákazu diskriminace (in concreto diskriminace na základě odlišné národnosti) zakotveného v čl. 14 Evropské úmluvy.

Stěžovatelé navštěvovali zvláštní školy v Ostravě v období let 1996 až 1999, kdy platil v ČR tzv. školský zákon č. 29 z roku 1984⁴⁵. Do zvláštní školy byli stěžovatelé zařazeni na základě splněných zákonných podmínek, tj. pedagogicko - psychologickém hodnocení, písemného souhlasu jejich zákonných zástupců a následného rozhodnutí ředitele o zařazení do zvláštní školy. Proti tomuto rozhodnutí bylo možno podat opravný prostředek ke školskému úřadu v Ostravě, čehož však ani jeden ze stěžovatelů nevyužil ani okamžitě nepodnikl žádné jiné kroky, které by mohly přispět k vyřešení dané situace (podnět České školní inspekci, Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy).

Roku 1999 se 14 z 18 stěžovatelů obrátilo na Školský úřad v Ostravě s návrhem na přezkoumání správního rozhodnutí o jejich zařazení do zvláštních škol a to mimo odvolací řízení. Školský úřad návrh odmítl s tím, že nebyly naplněny podmínky pro zahájení řízení o přezkoumání rozhodnutí mimo odvolací řízení.

Zároveň se stěžovatelé obrátili na Ústavní soud ČR. Stěžovatelé namítali, že diskriminace ve školství na základě rasy vede k vytvoření systému, kde „běžné“ základní školy jsou vyhrazeny dětem českým a školy zvláštní (nabízející vzdělání nižší kvality) dětem

provisions. A measure which, although in itself in conformity with the requirements of the Article of the Convention or the Protocols enshrining a given right or freedom, is of a discriminatory nature incompatible with Article 14 (art. 14) therefore violates those two Articles taken in conjunction.“ *Věc týkající se určitých aspektů právní úpravy vyučovacího jazyka v Belgii proti Belgii* 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64

⁴⁴ *D. H. proti ČR* č. 57325/00 (2007) EHRR

⁴⁵ Zákon o soustavě základních a středních škol č. 29/ 1984 Sb.

romským. Tím mělo dojít k porušení čl. 3⁴⁶, 14 Evropské úmluvy a čl. 2 jejího prvního Protokolu. Ústavní soud stížnost odmítl částečně pro její neopodstatněnost a částečně pro svou nepříslušnost.

3.2 Rozsudek velkého senátu Soudu

Stížnost na porušení čl. 2 prvního Protokolu (právo na vzdělání) v souběhu s porušením čl. 14 Evropské úmluvy (zákaz diskriminace) podalo 18 stěžovatelů, českých občanů romské národnosti, k Soudu v roce 2000. Po šesti letech vynesl ustavený senát Soudu rozsudek a v poměru šest ku jedné konstatovat neporušení výše zmíněných článků. Stěžovatelé požádali o postoupení svého případu k velkému senátu Soudu, aby s konečnou platností rozhodl.

V rozsudku velkého senátu v úvodní skutkové části týkající se historického kontextu se uvádí: „Po celou dobu své historie byli [Romové] vystaveni odmítání a pronásledování, což vyvrcholilo snahou o jejich vyhlazení nacistickým režimem (...). V důsledku tohoto dlouhodobého odmítání dnes Romové často žijí ve velmi těžkých podmínkách, nezřídka na okraji společnosti v zemích, v nichž se usídlili, a jejich účast na veřejném životě je značně omezená“⁴⁷ Český Ústavní soud odmítl ve svém usnesení hodnotit společenský kontext, ale štrasburský Soud se tohoto nezdržel. Již několikrát sehrály důležitou roli v rozhodování Soudu historické události a společenský kontext kauzy, tak např. v případě *Kypr proti Turecku*⁴⁸. V některých případech je nutné brát v úvahu při rozhodování i takovéto skutečnosti, aby nedošlo k nespravedlnosti. Avšak v případě *H. D. proti ČR* nebyly souvislosti vyloženy zcela nestranně a objektivně. Kupř. i Židé byli opakovaně v minulosti obětmi pogromů, a většinová společnost je nikdy nepřijímala se zcela otevřenou náručí. Bylo by velkým a nesprávným zjednodušením vyvodit pravidlo, že konsekvencí odmítání je „život na okraji společnosti“. Zadruhé není možné prosté konstatování ze strany Soudu o omezené účasti Romů na veřejném životě v České republice. Občané ČR všech národností jsou nadáni identickými občanskými a politickými právy. Porušení zmíněných práv nebylo u Soudu napadeno a nemělo by se tedy v textu rozsudku presumovat jejich porušování. Nesmíme

⁴⁶ „Zákaz mučení: Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.“

⁴⁷ *D. H. proti České republice* č. 57325/00

⁴⁸ *Kypr proti Turecku* č. 74/1995/580/666

opomenout zmínit, že Romové jako příslušníci národností menšiny tradičně a dlouhodobě na území ČR usídlené požívají oproti jiným netradičním a krátkodobě u nás žijícím menšinám nadstandardní práva plynoucí pro ně ze zákona o právech příslušníků národnostních menšin č. 273/2001 Sb. Oproti tomu je záhodno uznat argument Soudu o zranitelnosti romské menšiny a především si vzpomenout na Soudem opakovaně judikovaný princip demokratické společnosti, kde rozhoduje většina, zároveň však musí být menšinám zajištěna dostatečná ochrana před zvůlí majority. Romové tvoří v ČR menšinu, mohli bychom ji nazvat díky znalosti společenské situace zranitelnou a znevýhodněnou. Proto příslušníci romské národnosti zvýšenou ochranu před případným zneužitím dominantního postavení majority vyžadují a to včetně ochrany v oblasti vzdělání.

V době povinné školní docházky stěžovatelů platil školský zákon č. 29/1984 Sb., ten byl od 1. 1. 2005 nahrazen novým školským zákon č. 561/2004 Sb. Školský zákon z roku 1984 v § 28 stanovil „Speciálními školami jsou také zvláštní školy, odborná učiliště, (...)“ a v §31 „Ve zvláštní škole se vzdělávají žáci s takovým rozumovými nedostatky, pro které se nemohou s úspěchem vzdělávat v základní škole ani ve speciální základní škole.“ Žádné ustanovení diskriminační povahy v tomto školském zákoně nenalezneme. Prováděcí předpis k zákonu vyhláška č. 127/1997 Sb. (před tím č. 399/1991 Sb.)⁴⁹ stanoví průběh zařazení dítěte do zvláštní školy i případného jeho přeřazení v §6 a §7. Předpoklady zařazení dítěte do zvláštní školy jsou: principiálně zpráva od pedagogicko- psychologické poradny (nebo centra), souhlas zákonného zástupce dítěte a rozhodnutí o zařazení ředitele školy, do které má dítě nastoupit.

Stěžovatelé u Soudu argumentovali především dvěma skutečnostmi: neobjektivními testy, jež se užívají k hodnocení dítěte v pedagogicko- psychologických poradnách (dále jen „poradny“) a nedostatkem informací o důsledcích vzdělávání ve zvláštní škole, který ovlivnil souhlas jejich zákonných zástupců se zařazením do zvláštní školy.

Právě v poradnách při testování dětí mělo dojít ke skutečnostem, jejichž důsledkem byla nepřímá diskriminace stěžovatelů. Testy používané k hodnocení v poradnách dle stěžovatelů byly vyvinuty „výhradně pro české děti, aniž by byly v současné době upraveny

⁴⁹ Vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy („MŠMT“) o speciálních školách a speciálních mateřských školách č. 127/1997 Sb. zrušila vyhlášku MŠMT o speciálních školách a speciálních mateřských školách č. 399/1991 Sb.

nebo schváleny pro vyšetřování dětí romských. Navíc nebylo přijato žádné opatření, které by romským dětem umožnilo při vyšetření překonat kulturní a jazykové bariéry, a neexistují ani směrnice, které by omezovaly prvky volného uvážení ve způsobu provádění a vyhodnocování těchto testů.⁵⁰ V podobném duchu ve svých zprávách kritizují používané testy v poradnách i poradní výbor při Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin nebo Evropská komise proti rasismu a intoleranci a další organizace. Obdobně i stanovisko UNICEF, dle kterého výsledky psychologických testů reflektují rasové předsudky⁵¹. Tato stanoviska dokládají statistické odhady státních orgánů i průzkum stěžovatelů, dle kterého cca. 56% a dle odhadů dokonce 80 až 90% dětí navštěvující zvláštní školy jsou romské národnosti. Příslušnost k národnosti je na rozdíl od etnické příslušnosti dána volbou subjektivní. Mluvit tudíž o dětech romské národnosti a provádět o jejich počtu výzkumy ve školách pomocí dotazníku předloženém k vyplnění řediteli školy by mělo být teoreticky nemožné, prakticky to zde možné ale je. Takovéto odhady a výpočty by bylo možné činit dle kritéria etnického, jakožto osobní charakteristiky stálé a objektivně dané. Striktnímu rozlišování pojmů v kauze *D. H. proti ČR* nikdo pozornost nevěnoval. Vraťme se k vyhodnocování testů v poradnách. Díky subjektivní a zároveň profesionální aplikaci i následném vyhodnocení testu (uzpůsobeného pro děti české) zaměstnancem poradny s odborným vzděláním mohl být formalismus testů překonán. Tj. kulturní a jazykové odlišnosti romských dětí mohly být vzaty v potaz a ipso facto výsledky testů mohly být objektivní a správné. V kauze *D. H. proti České republice* bylo ovšem ze spisů doloženo, že výsledky objektivní nebyly, jelikož se zakládaly kupř. i na závadném chování rodičů stěžovatele.

Velký senát Soudu ve svém rozsudku z 13. listopadu 2007 potvrdil definici diskriminace, proklamovanou ve dřívějších rozsudcích Soudu. Je to „rozdílné zacházení s osobami nacházejícími se ve srovnatelné situaci a to bez objektivního a rozumného zdůvodnění“.⁵² Rozdílné zacházení nelze ovšem považovat za diskriminační, slouží-li k vyrovnávání faktických nerovností osob.⁵³ Soud potvrdil i možnost nepřímé diskriminace plynoucí z opatření nebo vládní politiky. Za diskriminační opatření lze považovat obecné

⁵⁰ *D. H. proti České republice* č. 57325/00 par. 40

⁵¹ *Idem* par. 44

⁵² *Willis proti Spojenému království* č. 36042/97 in *D. H. proti ČR* par. 175

⁵³ *Věc týkající se určitých aspektů právní úpravy vyučovacího jazyka v Belgii proti Belgii* 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 in *D. H. proti České republice* č. 57325/00 par. 175

neutrálně formulované opatření v určité oblasti s nepřiměřeným negativním dopadem na určitou skupinu osob. Diskriminační úmysl se zde nutně nevyžaduje.⁵⁴ Nakonec Soud uznal, že diskriminace může plynout i z faktické situace jako tomu bylo v případě *Zarb Adami vs. Malta*.⁵⁵

V případě *D. H. proti ČR* došlo k přijetí opatření (právní úpravy), které samo o sobě protiprávní nebylo. Avšak praxe právní úpravy vedla k bezdůvodnému zařazování neúměrného počtu romských dětí do zvláštních škol a tím je značně znevýhodňovala. Soud konstatoval, že prokázání diskriminačních úmyslů na straně příslušného orgánu se ve věcech týkajících se vzdělání, zaměstnávání nebo poskytování služeb nevyžaduje.

Soud subsumoval rozdílné zacházení z důvodů příslušnosti k určitému etniku pod rasovou diskriminaci, jež považuje za zvláště zavrženíhodnou a je nutné k jejímu porušování odpovídajícím způsobem přistupovat.

V případě nepřímé diskriminace Soud potvrdil zásadu převráceného důkazního břemene. Neboť bez převedení důkazního břemene na žalovaného by se prokázání stalo pro stěžovatele výslovně obtížné až nemožné. Stěžovatel ovšem nejdříve musí prokázat vyvratitelnou domněnku existence diskriminace. To může učinit i za pomoci statistických údajů jakožto nepřímého důkazu. Až následně nastane přesun důkazního břemene na žalovanou stranu a ta pak musí prokázat, že rozdílné zacházení (dopady opatření) není diskriminační povahy a tím vyvrátit domněnku stěžovatele.

Statistické údaje vyčíslené samotnými stěžovateli vyznačily jasný trend nepřiměřeně vysokého podílu romských dětí ve zvláštních školách. Tento trend potvrdily nezávislé kontrolní orgány i vláda České republiky. Soud považoval přednesené důkazy za dostatečně věrohodné k tomu, aby zavdaly vzniku presumpce nepřímé diskriminace. Tím se důkazní břemeno převrátilo a přeneslo se na vládu ČR. Ta musela prokázat, že rozdílný dopad právní úpravy je výsledkem objektivních faktů nesouvisející s etnickým původem osob, jež se týká.

Soud neuznal stanovisko vlády o rozhodujícím souhlasu rodičů stěžovatelů ani o objektivnosti testů hodnotící rozumové schopnosti dětí. Soud se přiklonil na stranu

⁵⁴ *Hugh Jordan sv. Spojené království* č. 24746/94 in *D. H. proti České republice* č. 57325/00

⁵⁵ *Zarb Adami vs. Malta* č. 17209/02 in *D. H. proti České republice* č. 57325/00

stěžovatelů. Výsledky testů jsou zřejmě neobjektivní, neboť nebyly vyhodnoceny s přihlédnutím na zvláštní a specifické charakteristiky romských dětí, jež testy absolvovaly. Resultátem je, že takovéto nepřesné výsledky testů nemohou v žádném případě sloužit k legitimizaci rozdílného zacházení.

Druhým rozhodujícím argumentem byl souhlas zákonných zástupců stěžovatelů s jejich umístěním do zvláštní školy. Existuje-li v této situaci prokázané rozdílné zacházení, dokonce diskriminační, znamenal by souhlas akceptací rozdílného zacházení a vzdání se práva na ochranu před diskriminací. U práv zaručených Evropskou úmluvou je toto přípustné pouze výjimečně a souhlas musí být dán jednoznačným způsobem a se znalostí všech skutečností, tzv. vědomý souhlas. Pochybnosti ohledně vědomosti souhlasu zákonných zástupců stěžovatelů jsou podle Soudu zřejmé. Zaprvé formulář k podpisu byl in concreto dopředu vyplněn. Zadruhé sami zákonní zástupci romských dětí pocházejí ze znevýhodněné komunity a zpravidla jsou bez kvalitního vzdělání a nejsou tudíž schopni vyvodit konsekvence svého souhlasu se zařazením svých dětí do zvláštní školy. Nebylo zjištěno ani žádné úsilí příslušných orgánů zajistit přísun dostatečných informací zákonným zástupcům před projevením souhlasu. K tomu jsou zákonní zástupci romských dětí stimulováni upřednostňovat zvláštní školy, neboť v nich romské děti vyrůstají mezi příslušníky svého etnika a nejsou vystaveni ostrakizaci ze strany dětí majority v základních školách. Nicméně Soud považuje diskriminaci z důvodu rasového za vysoce nebezpečnou a tudíž se práva na ochrany před touto diskriminací ani prostřednictvím vědomého souhlasu zřeknout nelze, to by bylo v rozporu s důležitým veřejným zájmem. Bez posledně zmíněného argumentu Soudu (nemožnosti vzdát se práva na ochranu proti rasové diskriminaci) by jeho závěr znamenal zpochybnění způsobilosti zákonných zástupců romských dětí uskutečňovat svou rodičovskou odpovědnost (odpovědnost za vzdělání a výchovu vlastních dětí), což by bylo naprosto nepřijatelné.

4. Nový školský zákon⁵⁶

Nový školský zákon č. 561 z roku 2004 zavádí nový systém škol a školských zařízení a zcela opouští systém zvláštních škol, do kterých byli zařazováni (na základě předchozího školského zákona č. 29 z roku 1984) žáci s rozumovými nedostatky. Po právní stránce je

⁵⁶ Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání č. 561/2004 Sb.

školské vzdělávání od 1. 1. 2005 v zásadě jednotné⁵⁷ a tím i prostupné, primární podmínkou přijetí na střední školu zůstala dokončená povinná školní docházka.

Dnešní znění zákona v § 16 zavádí označení *děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami*, do této kategorie⁵⁸ spadají i *děti se sociálním znevýhodněním* vyznačujícím se „rodinným prostředím s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožující sociálně patologické jevy“⁵⁹. Těmto osobám je garantován režim speciálního vzdělávání, který zohledňuje jejich vzdělávací potřeby a přináší jim zvláštní oprávnění (na formu, obsah a metody odpovídající jejich potřebám aj.). Díky tomuto pozitivnímu přístupu je dětem se sociálním znevýhodněním umožněno vzdělávat se spolu s majoritou v jedné škole i třídě.

Zdali se osoba vyznačuje sociálním znevýhodněním, se posuzuje individuálně a bez přihlídnutí k etnické či národnosti příslušnosti. Z odborného hlediska lze pojmu *rodinného prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením* přiřadit následující definiční znaky: „odlišnost mateřského jazyka od vyučovacího jazyka, nevyhovující bydlení a životospráva (nedostatek času a prostoru pro domácí přípravu na vyučování, nezvyk na pevný denní režim) a nedostatek motivace a pozornosti ze strany rodičů (tedy málo stimulující výchovné prostředí)“⁶⁰. Na základě těchto definičních znaků lze presumovat, že mnohé romské děti budou spadat do této kategorie.

Konstatovat že dítě, žák či student je sociálně znevýhodněn, je ve výlučné pravomoci školského poradenského zařízení, ani lékař či kdokoliv jiný není k tomuto oprávněn, jejich stanovisko může být nejvýše podkladem pro diagnostiku osoby ve školském poradenském zařízení (dále jen „zařízení“). Aby mohla diagnostika proběhnout je nutný předem daný tzv. informovaný souhlas⁶¹ osoby, jež má být diagnostikována nebo u nezletilé osoby souhlas jejího zákonného zástupce. Požadavek a přesná definice tzv. informativního souhlasu poskytuje příjemci služeb zřízení (popř. jeho zákonnému zástupci) mnohem silnější ochranu

⁵⁷ Výjimku tvoří základní školy speciální, které si do určité míry ponechala samostatné postavení. Na základní školy speciální se transformovaly pomocné školy podle dřívějších předpisů.

⁵⁸ Dále do této kategorie dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami patří osoby se zdravotním postižením a osoby se zdravotním znevýhodněním.

⁵⁹ Školský zákon č. 561/2004 §16

⁶⁰ KATZOVÁ P. *Školský zákon: komentář*. Praha: ASPI, 2008. s. 67 ISBN 978-80-7357-421-3

⁶¹ Vyhláška č. 72/2005 Sb., §1

oproti předchozí právní úpravě. Především informační povinnost zaměstnanců zařízení, zákonný výčet informací, které musí být podány a písemná forma souhlasu zajišťují, že souhlas bude vskutku vědomý.

Osoby se sociálním znevýhodněním nelze dle zákona umisťovat do samostatných škol či jednotlivých tříd, a to ani s jejich souhlasem či souhlasem jejich zákonných zástupců. Tyto osoby se vzdělávají vždy standardně v běžných školách a třídách. Dřívější praxe zvláštních škol pro mentálně postižené, které byly majoritně obsazeny romskými dětmi, je tímto ukončena a další segregace romských dětí od dětí majority dnes již možná není.

Rozdílný přístup vůči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami spočívá v přizpůsobení vzdělávání potřebám dítěte, tím se jím vychází vstříc a díky pozitivnímu přístupu je jím umožněno vzdělávat se spolu s majoritou v jedné škole i třídě.

Pokud se ve třídě vzdělává alespoň jedno dítě se speciálními vzdělávacími potřebami, poté lze zřídit v dané třídě funkci asistenta pedagoga, který pomáhá žákům přizpůsobit se školnímu prostředí, asistuje pedagogickým pracovníkům školy a napomáhá při komunikaci se zákonnými zástupci a komunitou, ze které žák pochází. Především při obsazování této funkce osobou pocházející ze stejné komunity jako dítě a jeho zákonní zástupci je předpoklad, že výkon této funkce bude přinášet vynikající výsledky. Tímto novým institutem vyhověla Česká republika požadavkům Doporučení Výborů ministrů členských států v rámci Rady Evropy⁶². Nevýhodou tohoto opatření je jeho nákladnost a v důsledku toho nemožnost zřízení funkce asistenta pedagoga v potřebné, masivnější míře.

Druhým významným nástrojem vzdělávací politiky je nový institut přípravných tříd základních škol. Přípravné třídy mohou navštěvovat děti se sociálním znevýhodněním v posledním roce před zahájením povinné školní docházky. Náplní vzdělávání v přípravných třídách je komunikace v českém jazyce, osvojení základů sebeobsluhy a základních sociálních návyků apod. Opět se jedná o velice nákladné opatření s výborným předpokladem naplnit svou funkci. I tento institut vychází vstříc požadavkům výše zmíněného Doporučení Výborů ministrů členských států.⁶³ Slabá stránka opatření může být spatřována i v nutnosti aktivního

⁶² Příloha k Doporučení č. R (2000) 4 *Zásady vzdělávací politiky vzhledem k romským/cikánským dětem v Evropě* přijaté Výborem ministrů dne 3. února 2000 na 696. zasedání Výboru delegátů ministrů, bod 5

⁶³ Příloha k Doporučení č. R (2000) 4 *Zásady vzdělávací politiky vzhledem k romským/cikánským dětem v Evropě* přijaté Výborem ministrů dne 3. února 2000 na 696. zasedání Výboru delegátů ministrů, bod 4

přístupu rodičů. Stát nemůže nikoho nutit k zájmu o fakultativní vzdělání svého dítěte. Domácí prostředí dětí se sociálním znevýhodněním se dle odborníků vyznačuje nedostatečnou motivací a pozorností ze strany rodičů a tudíž aktivní přístup rodičů dětí se sociálním znevýhodněním nelze dosti dobře presumovat.

Závěr

Obecně formulované právo na vzdělání zakotvené v čl. 2 prvního dodatkového Protokolu k Evropské úmluvě se stalo díky četným rozsudkům Soudu, ve kterých vyjasnil pojmy tohoto ustanovení a evolučně interpretoval, jak právo na rovný přístup ke vzdělání tak právo rodičů na respektování jejich náboženského a filosofického přesvědčení, v rámci evropského standardu lidských práv reálným a vymahatelným nárokem dětí i jejich rodičů.

Na prolomení čl. 2 prvního Protokolu si u Soudu stěžovali i čeští státní občané romské národnosti v kauze *H.D. proti České republice*. Soud jejich stížnosti vyhověl a uznal porušení jejich práva na rovný přístup ke vzdělání v souvislosti s porušením zákazu diskriminace zakotveného v čl. 14 Evropské úmluvy.

Reakcí na stav českého školství, kde byly romské děti od dětí českých segregovány a vzdělávány ve zvláštních školách s nižší kvalitou vzdělání, bylo přijetí nového školského zákona č. 561/2004 Sb. Ten systém zvláštních škol zcela zrušil a zavedl několik institutů napomáhající dětem se sociálním znevýhodněním (do této kategorie nepochybně často spadají i děti romské) překonat jejich znevýhodnění a poskytnout jim kvalitní vzdělání. Otázkou zůstává, zdali selepší vzdělanostní úrovně dětí se sociálním znevýhodněním vč. dětí romských i v reálu, neboť záleží nejen na příznivých právních podmínkách, nýbrž i na aktivním přístupu a hodnotovém řebříčku rodičů těchto dětí.

Prameny

VAN BANNING T.R.G. The Human Right to Property. Groningen: Intersentia, 2001. SBN 90-5095-203-8 dostupné z WWW: <http://books.google.de/books?id=X1EobCBveNUC&pg=PA143&lpg=PA143&dq=negative+formulation+human+right&source=bl&ots=eZCHVWYRlv&sig=Zx0ZP6hABaKkGuUiVS3-CLKNfRM&hl=cs&sa=X&ei=OMZ2T_jLCMexhAeZ2vidDQ&ved=0CCgQ6AEwAQ#v=onepage&q=negative%20formulation%20human%20right&f=false>

BAYEROVA M., ZEŽULOVA J. Zákaz diskriminace – článek 2 Úmluvy o právech dítěte, *Právo a rodina* 2001, roč. 3, č. 1

BERGER V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*, Vyd. 1. české. Praha: IFEC, 2003. ISBN 80-86412-23-7

COOMANS, A.P.M. *De internationale bescherming van het recht op onderwijs*. Leiden: NJCM Boekerij, 1992. ISBN 9067500208

ČAPEK J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, II. část - Protokoly*. Vyd. 1. Praha: Linde 2010. ISBN 978-80-7201-804-8

VAN DIJK P. VAN HOOFF F. VNA RIJN A. ZWAAK L.(eds.) *Theory and practice of the european convention on human rights*, Vyd. 4. Oxford: Intersentia, 2006. ISBN-10: 90-5095-616-5

FRYŠTENSKÁ M. Právo na vzdělání podle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv. *Právník* 2008, roč. 147, č. 12

HUBÁLKOVÁ E. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika*. Vyd. 1. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-417-X

KATZOVÁ P. *Školský zákon: komentář*. Praha: ASPI, 2008. ISBN 978-80-7357-421-3

LUKÁŠEK L. *Mezinárodní právo v komentovaných dokumentech*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011. Vydavatel: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-246-1898-2

ŠTURMA P. *Mezinárodní závazky v rámci kontrolních mechanismů v oblasti lidských práv: obecný přehled*. Vyd. 1. Praha: Vodnář, 1999. Vydavatel: Ediční středisko Právnické fakulty University Karlovy v Praze. ISBN 80-85889-28-5

Doporučení č. R (2000) 4 Výboru ministrů členských států o vzdělávání romských/cikánských dětí v Evropě, přijaté Výborem ministrů dne 3. února 2000 na 696. zasedání Výboru delegátů ministrů, Rada Evropy. dostupné z www: <<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/rada-evropy>>

Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva

Campbell and Cosans proti Spojenému království č. 7511/76; 7743/76 (1982) EHRR

D. H. proti ČR č. 57325/00 (2007) EHRR

Efstathiou proti Řecku č. 24095/94

Hugh Jordan proti Spojenému království č. 24746/94 (2001) EHRR

Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku č. 5095/71 (1976) EHRR

Kypr proti Turecku č. 25781/94 (2002) 35 EHRR

Valsamis proti Řecku č. 74/1995/580/666 (1996) 24 EHRR

Věc týkající se určitých aspektů právní úpravy vyučovacího jazyka v Belgii proti Belgii (Belgická jazyková věc) č. 1474/62 (1968) EHRR

Willis proti Spojenému království č. 36042/97 (2002) EHRR

Zarb Adami proti. Maltě č. 17209/02 (2006) EHRR

Obsah

Úvod	2
1. Zakotvení práva na vzdělání v mezinárodních dokumentech	2
2. Právo na vzdělání v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a svobod.....	3
2.1 Protokol č. 1, čl. 2, věta první.....	5
2.2 Protokol č. 1, čl. 2 věta druhá.....	6
2.3 Pojmy filosofické a náboženské přesvědčení	9
3. Kauza <i>D. H. proti České republice</i>	12
3.1 Skutečnosti případu	12
3.2 Rozsudek velkého senátu Soudu	13
4. Nový školský zákon	17
Závěr.....	20
Prameny.....	21
Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva.....	21